

LIBERALIZACIJA KOMUNIKACIONOG TRŽIŠTA: TEORIJA ILI REALNOST?

Nataša Gospić¹, Željko Jungić²
¹Saobraćajni fakultet u Beogradu
²Elektrotehnički fakultet u Banjoj Luci

Sadržaj: Sektor info-komunikacionih tehnologija (IKT) doživljava radikalne promene, od industrijsko-uslužnog sektora baziranog na tradicionalnim servisima (govor i podaci malih bitskih brzina) ka sektoru koji pruža ili će pružati integrisane servise govora, podataka sa velikim bitskim brzinama i videa, odnosno multimedijalne aplikacije na konvergirajućim žičnim i bežičnim mrežama, dostupnih od širokog spektra terminalne korisničke opreme. Ovako velike i značajne promene zahtevaju i brojne odgovore koje moraju dati regulatori i vlade tj. nosioci politike. U ovom radu se diskutuju najvažnija pitanja koja se tiču procesa liberalizacije globalnog telekomunikacionog tržišta kao i predlozi kako voditi i upravljati ove procese u Srbiji.

Ključne reči: info-komunikacioni sektor (IKT), liberalizacija, tržište, konkurencija, regulator, servisi

1. Uvod

Vrednost sektora info-komunikacionih tehnologija prešla je simboličnih 1000 milijardu USD u 2002. godini. U 2003. godini bila je veća za još 10%. Ako se to prevede na razumljive veličine, globalni IKT sektor ima vrednost bruto nacionalnog dohotka-GDP zemlje kao što je Italija. On učestvuje sa 3,1% u globalnom GDP, a ako se tome doda još 300 milijardi od prodaje telekomunikacione opreme, te hardvera i softvera kompjuterske industrije, vrednost sektora dostiže 2500 milijardi USD. Posmatrajući i ostale konvergirajuće sektore (medije, video igre, filmove, elektroničke uređaje široke potrošnje) lako se dolazi do duplo većeg iznosa vrednosti [5]. Globalni procesi liberalizacije, globalizacije, deregulacije i konvergencije odigrali su veliku ulogu u postignutim rezultatima. U ovom radu poseban osvrt biće dat na ulogu liberalizacije tržišta telekomunikacija u razvoju IKT sektora.

Pod liberalizacijom telekomunikacionog tržišta podrazumeva se uvođenje konkurencije u telekom sektor kroz dozvoljavanje komercijalnim preduzećima da uspostave novo poslovanje u ponudi mreže i servisa koje je u saglasnosti sa politikom definisanom od strane države (vlade), pravilima i regulativom. To je fundamentalna

promena u načinu kako vlada tretira ponudu u korišćenju javnih telekom resursa uz pomoć regulative na nacionalnom nivou uz primenu međunarodnih sporazuma i ugovora.

Liberalizacija tržišta telekomunikacija, kao svetski proces, započela je pre skoro tri decenije i u svom evolutivnom razvoju prošla faze otvaranja tržišta samo za nove servise ponuđene od strane servis provajdera, zatim za mobilne servise, do sadašnje faze ostvarene u većini zemalja sveta, a posebno Evrope, gde je ukupno tržište telekomunikacija potpuno slobodno za ulazak novih operatora i servis provajdera. Ovaj trend su ubrzali: Zakon o telekomunikacijama SAD-a iz 1996., direktive Evropske unije po kojima je od 1. januara 1998. liberalizovano tržište osnovnih servisa i infrastrukture, kao i Sporazum Svetske trgovinske organizacije (STO) za osnovne servise u telekomunikacijama, iz aprila 1996. Ovaj sporazum sadrži tzv. Referentni dokument koji postavlja set osnovnih pravila za konkurenciju na liberalizovanom tržištu telekomunikacija, uključujući:

- nediskriminirani pristup razvezanim servisima,
- nediskriminiranu, transparentnu i na troškovima baziranu interkonekciju,
- tehnološki neutralan univerzalni servis,
- prevenciju preliivanja prihoda između servisa ponuđenih na ekskluzivnoj ili dominantnoj bazi,
- uspostavljanje prakse troškovnog obračunavanja,
- reviziju i regulatorni pregled,

Sve države koje su članice STO ili će pristupiti ovoj organizaciji moraju imati regulatorni okvir koji je jasan, predvidiv i dovoljno stabilan za investiranja u telekomunikacioni sektor.

Generalno posmatrano, rezultat otvaranja tržišta telekomunikacija je pružanje boljih telekomunikacionih usluga po nižim cenama za korisnike, kako poslovne tako i rezidencijalne. Istovremeno, s obzirom da telekomunikacioni sektor ima veliki udeo u nacionalnoj privredi, liberalizacija telekomunikacionog tržišta privlači nove investicije, povećava produktivnost i otvara nova radna mesta, ne samo u ovom sektoru već i u mnogim drugim sektorima čije poslovanje je direktno vezano za dobre komunikacije. Sa aspekta zaposlenosti, poređenja na međunarodnom nivou pokazuju da je u zemljama, u kojima je telekomunikaciono okruženje liberalizovano, otvoreno više radnih mesta nego u zemljama u kojima je okruženje monopola iako monopolski operator zapošljava mnogo više radnika nego što mu je realno potrebno. Oponenti liberalizacije kao glavne argumente protiv, navode pad vrednosti postojećih operatora i otpuštanje zaposlenih. Posle prvih stresova u prilagođavanju postojećeg operatora novim uslovima na tržištu, koji za posledicu neminovno imaju smanjenje postojeće radne snage, dolazi do generisanja novih radnih mesta, kako kod postojećeg operatora tako i u celokupnom IKT sektoru.

2. Liberalizacija telekomunikacionog tržišta Jugoistočne Evrope

Region jugoistočne Evrope (SEE), ili zapadnog Balkana u kome se nalazi Srbija, analiziran je od strane velikog broja međunarodnih i evropskih eksperata koji su u suštini ima li vrlo slične zaključke po pitanju liberalizacije telekomunikacionog tržišta. Prema ovim analizama liberalizacija telekomunikacionog tržišta u ovom regionu dovodi do:

- Širenje paketa usluga koje se nude poslovnim i privatnim korisnicima, naročito u pogledu integrisanih širokopojasnih usluga,
- Ponude telekomunikacionih usluga boljeg kvaliteta, a po nižim cenama,
- Funkcionisanja telekomunikacionog tržišta kao sredstva za razvoj ostalih privrednih sektora i društva, pokretača investicija, produktivnosti i zaposlenosti,
- Povećanja zaposlenosti u sektorima telekomunikacija i informacionih tehnologija,
- Povećanja mogućnosti za izbor sadržaja i usluga za korisnike,
- Ulaska novih operatora na tržište i opšte uzev, novih pružalaca dodatnih usluga, koje prati povećanje investicija i upliv stranog kapitala,
- Veće brzine prihvatanja novih informacionih i telekomunikacionih tehnologija i usluga,
- Promene u strukturi telekomunikacionog tržišta i tržišta informacionih usluga u novim modelima poslovanja, koji će se pojaviti kao rezultat nacionalnih i međunacionalnih savezništava između telekomunikacionih kompanija i preduzeća iz drugih sektora.

Preduslov realizovanja predviđenih ciljeva je formiranje stabilnog institucionalnog okvira unutar država regiona u čemu je Srbija u velikom zakašnjenju. Uspostavljenim institucionalnim okvirom podstiče se razvoj telekomunikacija kao i dodatne investicione aktivnosti u novim alternativnim mrežama i drugim vrstama infrastrukture, te unapređuju postojeće i uvode nove komunikacione usluge. Za ovaj proces prvenstveno je potrebno imati jasnu formulaciju i nadzor nad pravilima, koja se tiču konkurencije i mera za njihovo sprovođenje. Ovo stvara klimu poverenja na tržištu kako sa aspekta namera nosilaca politike tako i sa aspekta ispunjavanja prava i obaveza organizacija i kompanija koje čine telekomunikaciono okruženje. Govoreći o liberalizaciji tržišta telekomunikacija treba naglasiti da ona podrazumeva kontinuiranu potrebu za fleksibilnom i stalno prilagođavajućom regulativom koja može da prati i utiče na promene na tržištu telekomunikacija.

3. Liberalizacija tržišta telekomunikacija u Srbiji

Zakonom o telekomunikacijama Srbije, (član 109) definisao je potpuno otvaranje tržišta telekomunikacija od 9. juna 2005, odnosno septembra 2005, kada je počela primena Zakona o telekomunikacijama, donesenog u junu iste godine. Da li je ovo teorijsko opredeljenje, izraženo u Zakonu, dovoljno? Da li postoji potrebna politička volja da se Zakon primeni, a ako postoji kako to uraditi? Koje metode koristiti? Odgovore na neka od ovih pitanja autori su diskutovali u daljem tekstu.

Vlada Srbije i Regulatorna agencija za telekomunikacije (RATEL), prvenstveno moraju uspostaviti odgovarajući politički okvir za upravljanje telekomunikacionim sektorom, prateći korake koje su napravile zemlje sa uspešnim procesom liberalizacije i izbegavajući greške drugih. U tom procesu definišu se tri koraka. Prvi korak se odnosi na uklanjanje zakonske barijere koja štiti postojeći monopol i može se reći da je on učinjen kroz Zakon o telekomunikacijama. Međutim, to je samo teorijski osnov koji ne garantuje i izvršavanje. Zato u drugom koraku mora doći do afirmativnog promovisanja konkurencije u sektoru, kroz definisanje politike koja ohrabruje različite metode i modove za ulazak novih učesnika na tržište telekomunikacija. Treći korak treba da uvede

pravila konkurencije, sa ciljem zaštite od snage dominantnog operatora, pri čemu pravila interkonekcije i numeracije imaju prvenstvo.

3.1. Metode liberalizacije

U realizaciji drugog koraka treba naglasiti da restriktivni metodi i modovi za ulazak novih učesnika mogu da uzrokuju distorzije u investicijama i veće cene za korisnike. Podsticanje konkurentnosti, ekonomičnosti i efikasnosti u obavljanju delatnosti u oblasti telekomunikacija je u Zakonu načelo regulisanja sektora koje treba primeniti odgovarajućom regulativom. Tri metode se tipično koriste za uvođenje konkurencije u telekomunikacioni sektor:

- Konkurencija bazirana na izgradnji novih mrežama (*Facilities-based competition*),
- Odvezivanje elemenata mreže (*Unbundling of network elements*) i
- Preprodaja (*Resale*)

Primena prvog metoda potpunog otvaranja tržišta, podrazumeva da novi operator koristi sopstvenu opremu, odnosno gradi mrežu, da bi došao do korisnika. Time se ovaj operator ne vezuje na postojeću, često, zastarelu mrežu, već može da koristi novu efikasniju tehnologiju i da ponudi korisnicima tradicionalne i nove vrste servisa po povoljnijim cenama. Novi operator stvara pritisak na dominantnog operatora da unapredi svoju mrežu i servise. Nadalje, novi operator dozvoljava tržištu da pokreće konkurenciju sa manje regulatornog prisustva ali ipak novi operator mora da ima interkonekciju sa postojećim operatorom radi komunikacije sa ostalim provajderima. Zbog ovog razloga je regulatorna uloga u definisanju i nadgledanju interkonekcije važna.

Metod odvezivanja elemenata mreže ima dosta prednosti jer omogućava novim učesnicima smanjenje početnih investicija. Na primer, ako je novi operator ušao u lokalnu petlju on ne mora graditi ostale nivoe u mreži (međumesne i međunarodne). Jasno je da je uloga regulatora u ovom procesu esencijalna da bi osigurala "pravo prolaza" i tipično zahteva detaljna ex-ante dokumenta o razvezivanju elemenata mreže i nediskriminisane i troškovno bazirane interkonekcije. Dominantni (postojeći) operator treba da omogući razumnu interkonekciju, uključujući fizičku i logičku kolokaciju. Lista elemenata za razvezivanje može da se definiše Zakonom ali se to češće vrši kroz dokumenta regulatora. Zakon SAD iz 1996. godine identifikuje minimalnu listu elemenata mreže koje postojeći operatori na nivou lokalnih centrala treba da odvežu (lokalne petlje, mrežni interfejsi, lokalne i tandem centrale, signalizacija i baze podataka o pozivima, sistemi za podršku, informacije, stubovi, šahtovi...). Polazeći od trenutne situacije u Srbiji ovaj metod liberalizacije tržišta je prihvatljiv ali zahteva hitnu reakciju RATELa.

Treći navedeni metod, preprodaja, podrazumeva da novi učesnici dobijaju servise po diskontnoj ceni ili ceni na veliko od dominantnog operatora, a potom ih prodaju svojim korisnicima. Ovaj metod može biti efektivni pokretač konkurencije jer novi učesnici dobijaju u vremenu, ekspertizi i generisanju investicija za izgradnju sopstvene mreže. Nadalje, ovaj metod može da stvori manje cene za korisnike i povećanje mogućnosti izbora, a u ukupnom smislu stimuliše ekonomski rast jer novi provajderi servisa stimulišu rast tražnje, a što dovodi i do smanjenja cena servisa postojećih operatora. U isto vreme konkurencija između tako nastalih novih operatora dovodi do ponude inovativnijih servisa (novi računi, alternative strukture tarifa itd.).

Mnoge države su se odlučile za ovaj metod kao deo STO sporazuma u davanju pristupa tržištu osnovnih telekomunikacionih servisa. Od dominantnog operatora se odgovarajućom regulativom zahteva da dozvoli preprodaju svojih servisa na bazi prodaje na veliko. Ovo je posebno korisno kad postojeći operator ima višak kapaciteta u svojoj mreži. Takođe ovaj metod kombinovan sa prvim metodom može da da dobre rezultate (SAD) jer novi operator koji gradi mrežu može da unapred stvara svoje tržište ili da se regionalno širi. Uloga regulatora se odnosi na zadržavanje određenog stepena kontrole cena i uslova za ponudu prodaje na veliko.

3.2. Šta treba uraditi?

Polazeći od svetskih iskustava sledeći procesi predstavljaju znakove na putu uspeha u realizaciji uspešne liberalizacije:

Podrška sa vrha

Reforma sektora i promene paradigme imaju šansu da uspeju samo ako su vođene sa najvišeg vrha države. To mogu da rade ili premijer ili odgovorni ministar koji mogu da prenesu ovlašćenja za ukupne reforme drugom licu sa direktnim pristupom do najvišeg nivoa i dobrim timom koji će on sastaviti.

Postavljanje jasne politike i procedura

Da bi sektor privukao kapital, zakoni i regulativa moraju biti jasno definisani. Započinje se sa pregledom i analizom svih akata, zakona, podzakonskih dokumenata, nacionalnih i međunarodnih ugovora, bilateralnih obaveza i definiše strategija za reformisanje. Pritisci koji mogu doći kako od postojećeg operatora tako i od novih učesnika lako mogu skrenuti proces reformi pa je lojalnost tima ciljevima reformi od velikog značaja. Javnim raspravama treba doći do verzije dokumenta strategije koji ispunjava ciljeve i prihvatljiv je od strane većine.

Definisanje vremenskog perioda za postizanje liberalizacije tržišta

Iako je period prestanka monopola definisan Zakonom, potrebno je dati vremenski period u kome će se izvršiti sve pripreme za licenciranje novih učesnika.

Uspostavljanje svih regulatornih funkcija

Uspešna liberalizacija tržišta zahteva snažnog operatora. Zakonom o telekomunikacijama Republike Srbije definisan je set funkcije RATEL-a, koje obavlja kao poverene poslove:

1. bliže uređuje obavljanje delatnosti u oblasti telekomunikacija, naročito kada postoji jedan ili više javnih telekomunikacionih operatora koji, po merilima utvrđenim ovim Zakonom, imaju značajan udeo na tržištu;
2. vrši kontrolu nad obavljanjem delatnosti telekomunikacija;
3. podstiče interkonekciju telekomunikacionih mreža, odnosno operatora na nediskriminatorskoj osnovi i da, ukoliko se telekomunikacioni operatori ne

- dogovore o uslovima interkonekcije, propiše ove uslove, vodeći računa da oni budu nediskriminatorski i zasnovani na troškovnom principu;
4. rešava sporove između telekomunikacionih operatora koji se odnose na interkonekciju, posebne uslove za pristup mreži i/ili zakup linija;
 5. bliže uređuje uslove korišćenja radio frekvencijskog spektra i priprema predloge Plana namene radio frekvencijskih opsega i Plana raspodele radio frekvencija, u skladu sa ovim Zakonom, kao i da vrši kontrolu nad korišćenjem radio frekvencijskog spektra;
 6. dodeljuje radio frekvencije, u skladu sa ovim zakonom;
 7. izdaje dozvole telekomunikacionim operatorima za obavljanje određenih telekomunikacionih delatnosti, dozvole koje se odnose na telekomunikacione mreže, sisteme i sredstva i dozvole za radio stanicu, u skladu sa ovim Zakonom;
 8. priprema i sprovodi postupak javnog nadmetanja za izdavanje određenih dozvola, u skladu sa ovim Zakonom i odlukom Ministarstva o broju, vremenu i minimalnim uslovima za izdavanje ovih dozvola;
 9. prati da li se telekomunikacioni operatori pridržavaju uslova sadržanih u izdatim dozvolama i, u slučaju povrede uslova sadržanih u dozvoli ili povrede odredaba ovog zakona, izriče mere, u skladu sa ovim Zakonom;
 10. utvrđuje specijalni tarifni režim i prati sprovođenje tarifne politike, na način predviđen ovim Zakonom, u slučajevima kada na tržištu postoji samo jedan javni telekomunikacioni operator za određene telekomunikacione usluge, kada javni telekomunikacioni operator ima značajan tržišni udeo ili kada javni telekomunikacioni operator, prihodima od telekomunikacione mreže ili usluge u kojoj je jedini operator ili u čijoj eksploataciji, odnosno pružanju, ima značajan tržišni udeo, dotira ili sufinansira drugu sopstvenu telekomunikacionu mrežu ili uslugu;
 11. upravlja fondom za nadoknadu troškova univerzalnog servisa, koji se formira u skladu sa ovim zakonom;
 12. priprema, donosi i prati primenu Plana numeracije i dodeljuje brojeve javnim telekomunikacionim operatorima na nediskriminatorskim osnovama, vodeći računa o racionalnom korišćenju brojeva sadržanih u ovom planu;
 13. odlučuje o prigovorima korisnika u slučajevima kada je to predviđeno ovim zakonom i opštim aktima Agencije;
 14. rešava sporove, u slučajevima predviđenim ovim zakonom, odnosno aktima Agencije, između korisnika i telekomunikacionog operatora i između telekomunikacionih operatora;
 15. formira i održava bazu podataka od značaja za oblast telekomunikacija i redovno objavljuje podatke iz oblasti telekomunikacija;
 16. koordinira rad sa organima, odnosno organizacijama nadležnim za radiodifuziju, u skladu sa zakonom;
 17. prati razvoj u oblasti telekomunikacija, prikuplja informacije od telekomunikacionih operatora i pruža informacije korisnicima, operatorima i međunarodnim organizacijama;
 18. donosi tehničke propise u oblasti telekomunikacija;
 19. prati i obezbeđuje primenu domaćih i međunarodnih standarda i tehničkih propisa;

20. obezbeđuje javnost rada, uključujući davanje mogućnosti zainteresovanim licima da daju svoje primedbe i komentare u vezi sa usvojenim merama i odlukama.

Jasno je da ovako širok dijapazon poslova može da izvršava samo dobro ostručen tim sa većim brojem osoblja. Uspostavljanje svih funkcija zahtevaće duži vremenski period i ne mala finansijska sredstva. Postavlja se pitanje da li će neraspologanje potrebnim finansijskim sredstvima usporiti rad i da li će liberalizacija tržišta biti među prioritarnim zadacima ili će to biti razlog daljeg odlaganja liberalizacije tržišta? Kako to prebroditi kad je jasno da RATEL ne može generisati prihod da bi uspostavio sve svoje funkcije? Podrška sa vrha i jasno opredeljenje za reformu sektora, uz finansijsku pomoć u vidu kredita ili konsultanata, je jedini izlaz iz ove situacije.

Licenciranje

Licenciranje je jedan od ključnih elemenata uspešne liberalizacije koje omogućava osnovnu sigurnost i zakonsku zaštitu investitora i kreditora koji ulažu velike iznose novca potrebnog za izgradnju mrežne infrastrukture. Principi licenciranja, vrste licenci, opšta pravila postupka i načina izdavanja licenci definisani su u pomenutom Zakonu, u odeljku III. Kako ih implementirati i koji vremenski rok je za to potreban? Da li je politička volja na strani brzog reagovanja? Za sada izgleda da će proteći duže vreme dok se ne izdaju nove licence. Bez obzira na ove probleme sledeći fundamentalni principi moraju biti ispoštovani:

- licence trebaju biti objektivne i ne diskriminirajuće,
- uslovi i licence moraju biti transparentni,
- broj individualnih licenci ne treba ograničavati osim u slučaju korišćenja ograničenih resursa,
- kriterijumi za dodelu licenci treba da su objektivni i da ohrabre punu konkurenciju.

Zaštita od delovanja operatora sa značajnom tržišnom snagom

U prelaznoj fazi, od monopola ka slobodnom tržištu, problemi nastaju kad operator sa značajnom tržišnom snagom pruža servise koji su u konkurenciji, a koristi prelivanja iz drugih servisa. Korišćenje regulatornih alata kao što je vršna vrednost tarifa za servise, stvaranje posebnih pravnih lica, odvajanje računovodstva i dr. mogu da pomognu u upravljanju ovim problemom.

Otklanjanje barijera za međunarodnu trgovinu

Otklanjanje barijera za strano investiranje u telekomunikacijama ide zajedno sa nacionalnim merama za kreiranje povoljnog okruženja za investicije, a samim tim i za konkurenciju. To će za Srbiju zahtevati ispunjavanje svih obaveza iz Referentnog dokumenta STO u pogledu pristupa tržištu i tretmana nacije, ranog datuma implementacije te usaglašavanje sa GATT aneksom za telekomunikacije.

Neutralni univerzalni servis

Regulatorni uslovi za obezbeđivanje universalnog servisa treba da favorizuju tehnološki neutralan pristup da bi ubrzali širenje i povećali broj korisnika.

3.3. Kako uspeti?

Nastavljajući tragom uspešnih liberalizacija tržišta telekomunikacija, regulativa u Srbiji treba da implementira sledeće faktore koji su bili ispoštovani u mnogim zemljama:

Delovati brzo

U procesu liberalizacije treba delovati brzo. Kašnjenje Srbije, u odnosu na zemlje u okruženju, je već veliko i ako se nastavi u donošenju regulatornih odluka po pitanjima važnim za liberalizaciju tržišta, interkonekciju, univerzalni servis, onda će se ukupni razvoj IKT sektora, dodatno, značajno usporiti. Nacrtna Strategija izgradnje Informacionog društva u Srbiji insistira na uvođenju konkurencije u telekom tržište. Iako brzo delovanje nosi opasnost od grešaka, u ovaj proces, ipak, treba ući što je moguće pre.

Ne plašiti se grešaka

Regulator će svoje odluke donositi na osnovu Zakona ali isto tako i u odnosu na postojeću ekonomsku situaciju i njegovu procenu šta je dobro za sektor. Svakako da se greške mogu javiti i da se neke odluke mogu naći na sudu. Regulator ne treba da bude uplašen od takvih situacija i treba da ih posmatra sa aspekta svog usavršavanja i aspekta usavršavanja regulatornog procesa. U tom smislu dobro su došle intervencije pravnog sistema da bi pomogle u boljem definisanju regulatornih mera.

Kredibilnost i nezavisnost RATEL-a

Regulator treba da osigura sledeće kredibilnosti:

- **Političku**, tako da odluke regulatora ostaju stabilne i pri promenama vlada ili nadležnih ministara.
- **Tehničku**, jer su promene tehnologija u IKT sektoru brze i sa ekonomskim implikacijama. Regulator mora da ima mešovite timove eksperata: inženjere, ekonomiste, pravnike. Regulator koji se u većini oslanja na inženjere imaće manjak kredibiliteta na ekonomskom i pravnom polju ili obrnuto. Regulator bez jakog pravnog tima može biti prokazan da donosi predloge bez pravne osnove.
- **Etičku**, jer regulator mora da implementira u svoj rad visoku etiku sa izbegavanjem konflikta interesa. Svaka od odluka mora biti detaljno obrazložena, sa pravom na žalbu, ali i osoblje regulatora mora biti zaštićeno.

Balans u cenama licence

Cene za licence treba da omoguće finansijsku sigurnost regulatora pri čemu se sa njima ne smeju pokrivati neki drugi budžetski sektori. I novi učesnici će lakše plaćati

svoje obaveze ako znaju da će time ojačati regulatora i dobiti stabilno okruženje. Vlada treba da izbegava direktno zahvatanje iz IKT sektora jer ubrzani razvoj ovog sektora može da povuče razvoj i drugih sektora.

4. Zaključak

Sa sigurnošću se može zaključiti da je liberalizacija tržišta telekomunikacija neophodnost u razvoju telekomunikacija. Ona donosi i direktne i indirektne koristi. Direktne koristi se ogledaju u ponudi većeg asortimana servisa, manjim cenama i ubrzanom razvoju poslovanja novih učesnika na tržištu. Indirektne koristi liberalizacije se reflektuju u razvoju mogućnosti za uspešno poslovanje bazirano na IKT, a time i na ukupnom ekonomskom rastu. Međutim, liberalizacija ne dolazi sama od sebe. Ona zahteva planiranje, predviđanje, konsultacije sa svim učesnicima, jasno definisane ciljeve, političku viziju i hrabrost. Nezavisni, stručni i proaktivni regulator je preduslov uspešnog puta. Oponenti liberalizacije ustvari su oponenti razvoja IKT sektora, koji zahteva velika ulaganja kako bi se uhvatio korak sa svetom.

Literatura

- [1] International Chamber of Commerce, «*Telecoms liberalization-An International Business Guide for Policymakers*», Paris, May 2004.
- [2] William E. Kennard «*Connecting the World- A Regulator's Guide to Building A Global Information Community*», FCC, Washington DC, 1999.
- [3] *Zakon o telekomunikacijama Srbije*, jun 2003.
- [4] ITU Trends in Telecommunication Reforms 2003 «*Promoting Universal Access to ICT*», Geneva, 2003.
- [5] ITU Trends in Telecommunication Reforms 2004/05 «*Licensing in An Era of Convergence*» Geneva 2004.
- [6] Eighth eSEE Working Group meeting “*National Information Society Policies as europe common guidelines*”, Bled, Slovenia, 10 June 2003.
- [7] www.agentel.cg.yu
- [8] www.cra.ba

Abstract: *The ICT sector is undergoing a radical transformation from an industry based on “plain old telecommunication service” (POTS) to one that provides voice, data and multimedia applications, on both wireline and wireless networks, accessible from a full range of end-user devices. All of these changes, of course, raise issues that policymakers and regulators will have to address. The paper discusses the processes of global telecom market liberalization with proposals how to manage and lead these processes in Serbia.*

Keywords: *info-communication technologies (ICT), liberalization, regulator, universal service, interconnection.*

LIBERALIZATION OF COMMUNICATIONS MARKET: THEORY OR REALITY?

Nataša Gopsić, Željko Jungić